

15. Улюра Г. Коронована сила жіночої руки, або Про тих, хто „пише іншу прозу” // Слово і час.– 2005.– №3.– С. 65–71.

УДК 821.161.2.09+821.162.3.09

Майя Хмелюк

Б. НЕМЦОВА ТА О. КОБИЛЯНСЬКА: ФЕМІНІСТИЧНИЙ ДИСКУРС

На матеріалі творчості Б. Немцової і О. Кобилянської аналізується філософія жіночого існування. З естетичних позицій розглянуто характери, ідеали, цінності літературних героїнь.

Ключові слова: фемінізм, ідеал, гармонія, природа, жінка.

Hmelyuk M. B. Nyemcova and O. Kobylanska: Feminist Discourse. On the basis of the B. Nyemcova and O. Kobylanska creative works we can analyze the philosophy of women existence. From an aesthetic view characters, ideals, values of literature heroes are examined.

Key words: feminism, ideal, harmony, nature, women.

Феміністичні тенденції творчості жінок-письменниць є помітною і хвилюючою сторінкою в світовій культурі. „Жіноче письмо” внесло в літературу великі самовідкриття, цікаві погляди з проблем фемінізму.

В українському літературознавстві гендерні принципи аналізу тексту ввійшли в наукову систему. Значні здобутки в цій галузі належать С. Павличко, В. Агеєвій, Т. Гундоровій, Т. Тебешевській-Качак, О. Забужко. Феміністична теорія утвердилася як необхідність сучасного знання, вона дає змогу розширити теми досліджень, збагатити компаративний аналіз особливостей художніх світів письменниць європейського світу.

Твори О. Кобилянської на сьогодні активно прочитані в руслі феміністичного дискурсу, адже книги цієї письменниці стали українською класикою фемінізму. Розгляд феміністичних ідей, мотивів О. Кобилянської в контексті творчості чеської письменниці Б. Немцової (Панклової) дає можливість вирізнити особисто-індивідуальне і загальнолюдське, високе і низьке, духовне і матеріальне в письменницькій філософії жіночого існування.

Рання творчість О. Кобилянської ґрунтувалася більше на романтичних ідеях, почерпнутих не з життя, а з книжок. Авторитетний літературознавець Ф. Погребенник вказує на благородний вплив М. Устияновича у формуванні письменниці, „який давав їй читати чеські та українські дитячі книжки” [7, 7]. Що це були казки саме Б. Немцовой, то тільки гіпотеза, однак О. Кобилянська розвивалась у атмосфері надбань як української, так і світових літератур: „російської (О. Пушкін, І. Тургенєв, Л. Толстой), польської (А. Міцкевич, Ю. Словацький, М. Конопніцька), чеської, болгарської (Б. Немцова, І. Вазов, П. Тодоров), скандинавської (П. Якобсон) [7, 7].

Творчість Б. Немцовой і О. Кобилянської свідчить, що вони мали натуру чутливу і поетичну. Освіту обидві здобули лише початкову, і те, що вони стали відомими жінками, письменниці завдячують своєму винятковому обдаруванню, великій жадобі творчості. Найбільшими вчителями своєї творчості обидві вважали природу і фантазію. Б. Немцова повість „Бабуся” називала звичайнісіньким „дитям своєї фантазії” [5, 15]. У „Щоденниках” О. Кобилянська писала: „Моя душа надто вразлива на все... Я маю уяву – і ось уже готова любов” [4, 49].

Обидві письменниці були активними у громадському житті. З приїздом 1842 р. у Прагу Б. Немцова прониклась ідеями національного відродження. У журналі „Квети” був видрукуваний її вірш „Чеським жінкам”, в якому письменниця закликала виховувати своїх дітей у дусі патріотизму. О. Кобилянська була членом „Товариства руських жінок на Буковині”. У 1894 р. виступила з рефератом „Дещо про ідею жіночого руху”, в якому зверталася до жінок із закликом здобувати освіту, бути в громадській роботі. Так письменниці висловили свої переконання про важливість жінки в суспільстві.

Не дивно, що в літературній творчості Б. Немцова і О. Кобилянська обстоювали благородні, духовні начала в жінки. Героїні обох письменниць прагнули душевної рівноваги. Туга за гармонійною Людиною – провідний мотив їх творчості. Героїня оповідання „Барушка” задовольняється тихим і скромним життям серед господарських клопотів, не турбується, що думають інші, піклується про свій дім і про батька. У повісті „Бабуся” за епітетами „хороша, розумна” проглядається образ жінки, що знайшла мир і злагоду з Богом і людьми.

У феміністичних творах О. Кобилянської героїні (Софія Дорошенко з новели „Valse melancolique” (1898), Аглая-Феліціта Федоренко з повісті „За ситуаціями”) знаходять захист у життєвій боротьбі хистом до мистецької діяльності, який стає засобом саморозкриття, віддушиною для духовних сил героїнь. Жінки у творчості О. Кобилянської позбавлені набожності, розкутіші у своїх прагненнях, хочуть „бути самі собі ціллю”. Вони у пошуках гармонії, краси здатні вступати в конфлікт із середовищем, відверто висловлювати свої чуття, ідеї, вивільнятися з чужого їм оточення, відстоювати свої погляди. Такою постає Наталка з повісті „Царівна”, царівна своєї долі, аристократка духу.

Героїні Б. Немцової завжди вродливі зовні, ведуть себе покірніше, довірливіше, навіть наївно. Барушка з однойменної повісті лише в храмі „відчуває в собі бога і в бозі себе” [6, 139].

Образ жінки „зі своєю любов’ю і обов’язками” є одним із центральних у чеської письменниці середини ХІХ і української письменниці поч. ХХ століть.

Б. Немцова створює образи щасливих жінок. Для таких, як правило, „знаходяться гідні женихи” (оповідання „Туга за батьківщиною”), їм доля усміхається у заміжжі із закоханими чоловіками. Жіночий ідеал у творах чеської письменниці „Хай буде щасливим кожен, хто любить” [6, 421], – як зізнається героїня Катюшка у ніч на Івана Купала з повісті „У замку і біля замка” (1858). Чеська письменниця виражає захоплення силою простоти, в якій щастя без взаємного кохання не визнається, а також без чоловіка, що є явно вищим у своєму інтелектуальному художньому чи фізичному розвитку за жінку.

У такому дусі написане перше оповідання О. Кобилянської „Гортенза” (1880). Твір позначений інтертекстуальністю. Сюжетна лінія Гортензії з повісті „Бабуся” співзвучна з ідеалами юної О. Кобилянської: мати поруч освіченого чоловіка з художнім хистом, шляхетними думками. У пізніших творах – повістях О. Кобилянської „Людина”, „Царівна”, „Через кладку”, „За ситуаціями” – виведені образи жінок, які прагнуть бути рівноправними з чоловіками, працювати для добра свого народу, бути людьми. Артистичні жіночі натури живуть у світі музики, мистецтва, всіма силами прагнуть задовольнити жадобу краси.

Ідилістичних випадковостей у розгортанні сюжетів творів Б. Немцової значно більше. Так, у повісті „Барушка” „письменниця чудодійним втручанням благородної пані врятовує дівчину, і та щасливо виходить заміж за закоханого в неї художника” [3, 235].

Б. Немцова і О. Кобилянська з вправністю і психологічною глибиною виписали жіночі характери. У творах чеської письменниці переважають патріархальні риси героїнь, рівноправними з чоловіками їх роблять тільки обставини. Сентиментально-романтичний світ жінок Б. Немцової розкривається у послуху, привітності, нестримних порухах серця, вірності коханим та своїм переконанням у сутичках з лицемірством.

Модерний світ жіночого життя О. Кобилянської вимагає повної свободи, права на любов, високої культури для самореалізації.

У поривах до щастя, переживання, любові не існує національних меж – спільна риса у розумінні жіночого існування і Б. Немцової, і О. Кобилянської. Зокрема, бабуся з однойменної повісті живе у злагоді зі своїм зятем-німцем і благословляє свою другу дочку на одруження з хорватом. Сама письменниця в листі до сина Карла писала: „Не повинно бути ні німців, ні чехів – скрізь добре, де дійсно добре... людина скрізь повинна бути людиною. І я шаную людину – брата будь-якої нації” [3, 240].

До такої гендерної позиції О. Кобилянська прийшла поступово. 1884 року в „Щоденниках” зафіксований запис: „Якщо я не вийду заміж за українця, то буду пропаша, бо нічого не зумію для своїх зробити, навіть мої діти не зможуть стати українцями...” [4, 58]. А в листах до професора, доктора С. Смаль-Стоцького О. Кобилянська зізнавалася, що повість „«Ніобу» (1905) написала я просто з причини, коли полюбила одного чужинця” [4, 218]. Для О. Кобилянської, тільки той, хто правдиво щирий і правдиво добрий у ставленні до жінки, може мати вплив на плекання її самостійних власних думок.

Для обох письменниць особливо важить не тривалість жіночого щастя, а його глибинна інтенсивність, яка або надихає, або має руйнівну силу.

З особливою повнотою психологія жіночого виражена О. Кобилянською в еротичних новелах „Природа” і „Пресвятая Богородице, помилуй нас” (1827), в яких, як відзначив літературознавець І. Денисюк, „авторка на рівні властивого їй такту відважилася дати кадри

статевого акту як пуанти новельного жанру; не як самоціль, а у зв'язку з поставленими там психологічними й навіть соціальними проблемами” [2, 35].

Спалахи пристрасті змальовувала і Б. Немцова. Якщо після короткочасної близькості пара в творах О. Кобилянської розлучається через духовну і культурну віддаленість, то в Б. Немцової розлучення відбувається через соціальну і психологічну неспівмірність (сюжет любовної трагедії Вікторки у повісті „Бабуся”). Така постановка теми еротики є важливим чинником у художньому з'ясуванні суті, становища, виховання, свідомості жінки, її духовного і тілесного досвіду.

Художньої глибини творам Б. Немцової і О. Кобилянської надає змалювання взаємовизначеності трьох іпостасей життя (природа – жінка – гармонія). Пейзажі О. Кобилянської моторошно-красиві, у Б. Немцової привабливі, вони зливаються з незвичайними порухами душі персонажів. Поважність гір зі шпильями, зверненими догори, ніби спонукають Тетяну, красну туркеню з повісті „В неділю рано зілля копала...”, вражену зрадою Гриця, убити те лихо, що знівечило її щастя.

Гедвіка з оповідання „Сестри” Б. Немцової не зносить ні обману, ні покинутості, безвольно передається владі безвихідного становища, подібно як „сонце передає володіння брату місцю, який тихо піднімається з іншої сторони” [6, 179].

Природа для Б. Немцової – це досконалість краси, принадність, мова неба, вищих сил. „Природа для Кобилянської означала передусім самодостатність”, – як слушно зауважила Т. Гундорова [1, 36]. Жінкам-письменницям притаманне особливе чуття ставлення людини до природи, їх обурює власницький погляд на життя лісу. Питання про сенс культури, тісно пов'язаної з природою, спостерігаємо у повісті „Бабуся” Б. Немцової і в новелі „Битва” О. Кобилянської.

Отже, Б. Немцова та О. Кобилянська виступили у літературі послідовними феміністками. Вони творили в різний історичний час, виражаючи жіночі ідеали краси. Героїнь реалістично-сентиментальних творів Б. Немцової та О. Кобилянської споріднюють чуттєвість, вразливість. Життєвий досвід, широкий погляд на світ властивий героїням оповідань і повістей Б. Немцової. „Тип інтелігентної жінки” О. Кобилянської аристократизмом духу протиставлений зовнішній привабливості та мужності чоловіків.

Будучи глибоко самобутніми й неповторно національними, письменниці ствердили, що жіночі цінності по-справжньому можуть розкривати тільки жінки.

І творчість Б. Немцової, і творчість О. Кобилянської належать до тих художніх явищ, які значно збагачують світову феміністичну літературу, нагадують, що прекрасний світ, гармонію, красу, суспільні пріоритети великою мірою творять жінки. Письменниці вправно синтезували феміністичний дискурс національної та західноєвропейської традиції.

Література

1. Гундорова Т. Ольга Кобилянська contra Ніцше, або народження жінки з духу природи // Гендер і культура: Зб. ст. / Упор. В. Агеєва, С. Оксамитна.– К.: Факт, 2001.– С. 34–35.

2. Денисюк І. О. Дві еротичні новели О. Кобилянської // Наук. вісн. Чернів. ун-ту: Слов'янська філол.: Зб. наук. пр.– Чернівці, 1999.– Вип. 58–59.– С. 35–37.

3. Журавська І. Божена Немцова // Немцова Б. Бабуся.– К.: Держ. вид-во худ. л-ри, 1962.– С. 231–240.

4. Кобилянська О. Ю. Слова зворушеного серця: Щоденники; Автобіографії; Листи; Статті та спогади / Упоряд., передм. Ф. П. Погребенника.– К.: Дніпро, 1982.– 359 с.

5. Немцова Б. Бабуся.– К.: Держ. вид-во худ. л-ри, 1962.– 240 с.

6. Немцова Б. Сказки. Повести. Рассказы.– М.– Л.: Гос. изд-во худ. лит., 1961.– 643 с.

7. Погребенник Ф. Гірська орлиця // Кобилянська О. Ю. Твори: В 2 т.– К.: Дніпро, 1988.– Т. 1.– С. 5–22.

УДК 82.09

Вероніка Чотарі

ЕВОЛЮЦІЯ ЖАНРУ ПСАЛМА В УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ. ЄВРОПЕЙСЬКИЙ КОНТЕКСТ

Статтю присвячено розкриттю проблеми входження біблійного жанру псалма у слов'янський літературний простір та його трансформації в різних культурно-історичних умовах. На основі аналізу творів українських поетів XVIII–XXI століть простежено генезу біблійного жанру псалма, способи його рецепції, трансформації, деформації в українській літературі в контексті інших